

פרשת אחרי - קדושים שנת תשפ"ה

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה ושא"ס

הואיל משה

ד"ה מיתה שכיחא, ע"כ לא גזרה התורה לצוות לפרות ולרבות על האשה וכו' עיי"ש.

וסברת המ"ד דס"ל דנשים מצוות על פו"ר, כתב בספר כתנת תשב"ץ (פרשת נח דף ל"ח), משום דס"ל אין מיתה בלא חטא, דעל שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן, ויש לה להשמר מלחטוא בהן, ואז בטוחה בלידה ואין לפחד כלל עיי"ש.

ולפי"ז מבואר הסמיכות, והדוה בנדתה וגו' דהוא משום שחיה גרמה לו מיתה, ומינה דאין מיתה בלא חטא, ונשים חייבות במצוות פו"ר, והוה עשה השוה בכל, ומעתה היו יכולין בני אהרן לישא אשה דאמרינן עשה דוחה לא תעשה, וכיון דהם לא נשאו נשים ולכן אחרי מות שני בני אהרן בשביל שלא נשאו נשים ודו"ק.

(ב) עוי"ל, דכפרשת שמיני (פרשה י"ב) עה"פ וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים, פירש"י, הנותרים מן המיתה מלמד שאף עליהם נקנסה מיתה על עון העגל, הוא שנאמר ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואין השמדה אלא כליוי בנים שנאמר ואשמיד פרוי ממעל, ותפלתו של משה בטלה מחצה שנאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההוא עכ"ד, מבואר מזה שסיבת מיתת נז"א היתה בשביל חטא העגל.

ואיתא במסכת שבת (דף פ"ח), ויתיצבו בתחתית ההר, א"ר אבדימי בר חמא בר חסא, מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם, אם אתם מקבלים את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם, אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא (ופרש"י שאם יזמינם לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם יש להם תשובה שקבלוה באונס).

ולפי"ז כתבו המפרשים דלפי"ז יש אמתלא על מעשה העגל דלא יהא נחשב לחטא, ואף דע"ז הוא משבע מצות בני נח, אפי"ה כיון דלא הוה רק בשיתוף וכדאיתא במסכת סנהדרין (דף ס"ג), אלמלא וי"ו שבהעלוך (דהא לא כפרו בהקב"ה לגמרי שהרי שתפוהו בדבר אחר) נתחייבו רשעיהם של ישראל כלייה עיי"ש, ולכמה שיטות ב"נ לא נצטוו על השיתוף, עיין במסכת סנהדרין (דף ס"ג): בתוס' ד"ה אסור, וברמ"א או"ח (ס"ק קנ"ח), ובנוב"ט חיור"ד (ס"ק קמ"ח) ד"ה הנה אני אומר עיי"ש, ולפי"ז אי איכא טענת מודעא לא חטאו.

וידבר ה' אל-ל משה אחרי מות שני בני אהרן בקרבנתם לפני ה' וימותו: ולמעלה כתיב והדוה בנדתה והזב את זובו לזכר ולנקבה ולאיש אשר ישכב עם טמאה:

והנבס"ד לדרוש סמיכת הפרשיות, דאיתא בירושלמי (שבת פ"ב ה"ו) הטעם על מצות נדה, דאדם הראשון היה דמו של עולם וגרמה לו חוה מיתה, לפיכך נמסרו לה מצות נדה שישפך דמה עיי"ש.

וכתב בספר כסף נבחר (פרשת תזריע) דזה א"ש רק אי ס"ל אין מיתה בלא חטא, משא"כ אי ס"ל יש מיתה בלא חטא, א"כ בלא"ה היה מוכן למות עכ"ד.

ואיתא במסכת יבמות (דף ס"ד), ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל, מלמד שאין השכינה שורה על פחות משני אלפים ושני רבבות מישאל, הרי שהיו ישראל שני אלפים ושני רבבות חסר אחד, וזה לא עסק בפו"ר, לא נמצא זה גורם לשכינה שתסתלק מישאל, אבא חנן אמר משום ר' אליעזר חייב מיתה, שנאמר ובנים לא היו להם הא היו להם בנים לא מתו עיי"ש, מבואר מזה דלכן מתו נדב ואביהו מפני שלא נשאו נשים.

ובספר אור תורה מהגה"ק מאוסטרווצע זי"ע פ' לך (אות נ"א) כתב, דבאמת היה התנצלות לנדב ואביהוה שלא נשאו נשים משום שהיו כהנים, וכהן אסור בגיורת מה"ת משום זונה כמ"ש הרמב"ם (פ"ח מהא"ב ה"ג), ובשעת מתן תורה היו כל ישראל כגרים ולכן לא היו יכולים לישא אשה, דכהן אסור בגיורת, אך י"ל דעשה דפו"ר דוחה הל"ת דזונה, אמנם ז"א, דלא שייך לומר עשה דוחה ל"ת כיון דגבי דידה ליכא עשה, דאשה אינה מצווה על פו"ר כדאיתא במסכת יבמות (דף ס"ה:), ובכה"ג לא אמרינן עשה דוחה לא תעשה עיי"ש.

והטעם דנשים פטורות מעשה דפו"ר, כתב בספר משך חכמה (פרשת נח ט-י), כי משפטי ה' ודרכיו דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, ולא עמסה על הישראלי מה שאין ביכולת הגוף לקבל, ומכל דבר האסור לא מנעה התורה בסוגה ההיתר, כדאיתא במסכת חולין (דף ק"ט:), ומשום זה לא מצאנו מצוה להתענות רק יום אחד בשנה וקודם הזהירה וחייבה לאכול וכו', וא"כ נשים שמסתכנות בעיבור ולידה, ומשום זה אמרו מיתה גבי נשים שכיחא כמ"ש התוס' במסכת כתובות (דף פ"ג)

ומעתה הו"ל כתליוהו וזבין דזביניה זביני, וליכא טענת מודעא, ולכן אחרי מות בני אהרן בשביל חטא העגל ודו"ק.

ג) עוי"ל, עפ"מש"כ בספר אמרתי אחכמה (דף ד.), דזאת אי מלאכים גדולים מצדיקים או צדיקים גדולים ממלאכים תליא אי יש מיתה בלא חטא או אין מיתה בלא חטא, דהלא מלאה"ש אינם מתים כבני אדם אשר על פני האדמה, ולפי"ז מוכחא מילתא דמדרגת הצדיקים אינה כ"כ כמדרגת המלאכים, שהלא המלאכים אינם מתים משא"כ הצדיקים שמתים, אך אי ס"ל אין מיתה בלא חטא אין כאן הוכחה, דמה שרואים שצדיקים מתים זהו כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ובשביל חטאם מסתלקים מן העולם, משא"כ המלאכים שאין להם יצר הרע לחטוא ולכן אין להם סיבה למות, ולכן אינם מתים ולא מצד מעלתם לגבי צדיקים, אך אי ס"ל יש מיתה בלא חטא, א"כ ודאי דיש להוכיח מזה שצדיקים מתים ומלאה"ש לא, דצדיקים גדולים ממלאה"ש, היוצא לנו מזה, דאי ס"ל אין מיתה בלא חטא א"כ צדיקים גדולים ממלאה"ש, אבל אי ס"ל יש מיתה בלא חטא, מוכרחים לומר דמלאה"ש גדולים מצדיקים עכ"ד.

ובספר אמירה נעימה (פרשת תצוה) כתב, דאי ס"ל דמצווה ועושה גדול ממי שאינו מצווה ועושה, אז צדיקים גדולים ממלאה"ש דהם מצווים ועושים, משא"כ אי ס"ל דאינו מצווה ועושה גדול ממי שמצווה ועושה, אז מלאה"ש גדולים מצדיקים עכ"ד.

ובספר חכמת התורה פרשת שמיני (דף שי"ד) כתב, דלכאורה יש לעיין על עיקר חטא דנדב ואביהוא שנאמר בקרא ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא איש מחתתו ויתנו בהן אש וישימו עליהן קטורת ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא ציוה אותם, דלכאורה הלא על פי דין היו צריכים להביא אש מן ההדיוט, וכדדרשנין במסכת עירובין (דף ס"ג.), ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח אמרו אעפ"י שהאש יורד מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט, ולפי"ז בעצם הבאת אש לא היה עון, וי"ל דעיקר חטאם היה כיון שבאותה שעה עדיין לא נצטוו נדב ואביהוא בפירוש על כך להביא אש מן ההדיוט, אעפ"י שעפ"י דין היו זקוקים להביא, מ"מ הו"ל להמתין עד שיהיו מצווים ועומדים על הדבר, דגדול המצווה ועושה יותר משאינו מצווה ועושה, ובזה חטאו שלא המתינו לקיים בתורת מצווה ועושה, אלא קיימם בעודם אינם מצווים, וזהו שאמר הכתוב ויקריבו אש זרה אשר לא ציוה אותם, שעיקר הפגם לא היה בעצם הבאת האש אלא מצד מה שלא נצטוו על כך עדיין עיי"ש.

ומעתה מבואר סמיכת הפרשיות, דמסיים בענין נדה ומינה מוכח דס"ל אין מיתה בלא חטא, ולפי"ז ס"ל צדיקים גדולים ממלאה"ש, וגדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה, ולכן אחרי מות בני אהרן על שהקריבו אש זרה אשר לא נצטוו עליה ודו"ק.

אך כבר הקשו המפרשים (עיין בשו"ת פרח מטה אהרן סי' י"ז, ובספר בית מאיר עמ"ס שבת, ובחידושי חת"ס עמ"ס שבת, ובשו"ת חת"ס חאב"ה ע"י סי' קי"ב) אהך מילתא דאמרין מודעא רבה לאורייתא, הלא קיי"ל במסכת בב"ב (דף מ"ז.), אמר רב הונא, תליוהו וזבין (מי שתלו אותו או עשו לו יסורין עד שמכר וקיבל הדמים ואומר רוצה אני), זביניה זבינא (ולא יוכל לחזור בו), מ"ט, כל דמזבין איניש (רוב חפצים וכלי ביתו וטליתו שאדם מוכר) אי לא דאניס (ורחיק במעות) לא הוה מזבין, ואפי"ה זביניה זביני (בעל כרחו אפילו לא גמר ומקני שלא נתנה תורה חילוק במקח וממכר בין דברים הצריכים לו ומכרן לדברים שאין צריכין לא אלא כולוהו קונה לוקח וה"נ אע"ג דאניס מוכר קונה לוקח והואיל וקיבל דמים אע"ג דלא גמר ומקני) עיי"ש. וא"כ מה בכך דמתן תורה היתה באונס ע"י כפיית ההר, מ"מ הרי הובטח להם שכר על קבלת התורה כדכתיב (תהלים פרק ק"ה-מ"ד) ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו, דבכה"ג דינא הוא דאפילו באונס אמרין דזביניה זביני.

וכתב בספר אפריון (פרשת יתרו) לתרץ, די"ל דל"ה כתליוהו וזבין, לפי"מ דאיתא במסכת עירובין (דף י"ג.), תנו רבנן שתי שנים ומחצה נחלקו ב"ש וב"ה, הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא, נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא עיי"ש, ויודעים דברי המהרש"א במסכת מכות (דף כ"ג.) דנמנו שיש בתורה רמ"ח מ"ע ושס"ה ל"ת, ונמצא דבברייתא האדם יש צד שכר וצד הפסד, דהלאוין ודאי היו מתקיימים לולא נברא, רק העשין אפשר של"ה מתקיימים, ולכן אמרו נמנו וגמרו ר"ל שבאו למנין שהלאוין הם יותר מהעשין, וע"כ גמרו והסכימו דנוח לו שלא נברא, כי הוא רחוק לשכר וקרוב להפסד כיון דהמ"ע מועטין מהל"ת ע"כ, וכיון דקרוב יותר לבוא לידי עבירה מלעשות מצוה ל"ה תליוהו וזבין ושפיר איכא טענת מודעא עכ"ד.

ובספר ערבי נחל (פרשת בשלח) כתב, דזה אי טוב שנברא או טוב שלא נברא תליא בזה, דאיתא במסכת שבת (נ"ה.), אמר רב אמי, אין מיתה בלא חטא (וחטאו של אדם גורם לו מיתה), ואין יסורין בלא עון וכו', מיתבי, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבונו של עולם, מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון, אמר להם מצוה קלה צויתיו ועבר עליה, אמרו לו, והלא משה ואהרן שקיימו כל התורה כולה ומתו, אמר להם, מקרה אחד לצדיק ולרשע לטוב וגו' (ויודעים שסוף הכל אשר צדיק ואשר רשע למות ומקרה אחד יש בעוה"ז כולם), הוא דאמר כי האי תנא, דתניא, רש בן אלעזר אומר, אף משה ואהרן בחטאם מתו, שנאמר יען לא האמנתם בי, הא האמנתם בי עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר מן העולם וכו' עיי"ש, מבואר מזה דפליגי אי יש מיתה בלא חטא או אין מיתה בלא חטא, ומעתה אי ס"ל אין מיתה בלא חטא שפיר י"ל טוב שנברא, דהרי מצד בריאתו יוכל לחיות לעולם, ומה דנגזר עליו מיתה, איהו דאפסיד אנפשיה, ומאן דס"ל טוב שלא נברא ס"ל יש מיתה בלא חטא, נמצא דמתחילת הבריאה למיתה אזלא, ולכן טוב לו שלא נברא עכ"ד.

ומעתה מבואר סמיכת הפרשיות, דמסיים בענין נדה ומינה מוכח דס"ל אין מיתה בלא חטא, ולפי"ז ס"ל טוב שנברא,

דה'לית הם יותר מהמ"ע, מ"מ נוח לו שנברא עכ"ד, וכ"כ בספר נועם מגדים (פרשת ראה) עיי"ש.

ובספר בתי נפש (בפרשתן) ד"ה במדרש רבה כתב וז"ל, הנה ידוע מכמה מדרשים דמיתת נדב ואביהוא היה ביום שהוקם המשכן, ולכאורה קשה הא כתיב מהיות טוב אל תקרי רע, ועיין במסכת ב"ק (דף פ"א:), ועיין במגן אברהם חאו"ח (סי' תצ"ב ס"ק) דאם מילה או חתונה בשבת אין מברכין בה"ב רק במנחה משום מהיות טוב אל תקרי רע עיי"ש, וא"כ קשה למה היה מיתתן דוקא ביום שמחתו כדאיתא בילקוט שיר השירים (רמז תתקפ"ז) ביום חתונתו, בסיני, וביום שמחת לבו, באוהל מועד עיי"ש, וכדאיתא במדרש רבה (פרשה כ"ג) למחר באה שמחתי הריני מערבב שמחתי עיי"ש, ולמה עשה הקב"ה כן עכ"ל.

ובפשיטות י"ל, לפי"מ דאיתא בבראשית רבה (פרשה ט"ה) עה"פ וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ויהי ערב ויהי בקר יום הששי, בתורתו של ר' מאיר מצאו כתוב, והנה טוב מאד, הנה טוב מות עיי"ש, וכיון דמיתת האדם נקרא טוב ולא דבר של צער, תו לא קשה אמאי היתה מיתת נדב ואביהוא ביום שהוקם המשכן.

ואיתא במדרש (בראשית ט"ה) וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, בתורתו של ר' מאיר מצאו כתוב, והנה טוב מאד והנה טוב מות, ור' שמעון בן אלעזר ס"ל דהנה טוב מאד קאי אשינה, עיי"ש, וכתב בספר בא ישועה ונחמה (דף ל"ב מדרש"ס) דפליגי אי יש מיתה בלא חטא או אין מיתה בלי חטא, דמאן דס"ל דאין מיתה בלא חטא, ודאי אי אפשר לומר והנה טוב מאד זה המות, דמאי טיבותא אית בה, אדרבה עיקר המיתה הוא בשביל חטא, דמיתה הוא ראייה שחטא, ועכצ"ל דהנה טוב מאד קאי אשינה, משא"כ למאן דס"ל יש מיתה בלא חטא, אז שפיר י"ל דהנה טוב מאד זה המות עיי"ש.

ובספר ערבי נחל (פרשת בשלח) כתב, דזה אי טוב שנברא או טוב שלא נברא תליא בזה, דאיתא במסכת שבת (דף נ"ה), אמר רב אמי, אין מיתה בלא חטא (וחטאו של אדם גורם לו מיתה), ואין יסורין בלא עון וכו', מיתיבי, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבונו של עולם, מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון, אמר להם מצוה קלה צויתיו ועבר עליה, אמרו לו, והלא משה ואהרן שקיימו כל התורה כולה ומתו, אמר להם, מקרה אחד לצדיק ולרשע לטוב וגו' (ויודעים שסוף הכל אשר צדיק ואשר רשע למות ומקרה אחד יש בעוה"ז לכולם), הוא דאמר כי האי תנא, דתניא, רש בן אלעזר אומר, אף משה ואהרן בחטאם מתו, שנאמר יען לא האמנתם בי, הא האמנתם בי עדיין לא הגיע זמנכם ליפטור מן העולם וכו' עיי"ש, מבואר מזה דפליגי אי יש מיתה בלא חטא או אין מיתה בלא חטא, ומעתה אי ס"ל אין מיתה בלא חטא שפיר י"ל טוב שנברא, דהרי מצד בריאתו יוכל לחיות לעולם, ומה דנגזר עליו מיתה, איהו דאפסיד אנפשיה, ומאן דס"ל טוב שלא נברא ס"ל יש מיתה בלא חטא, נמצא דמתחילת הבריאה למיתה אזלא, ולכן טוב לו שלא נברא עכ"ד.

וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן בקרבנות לפני ה' וימותו: ואיתא במדרש רבה (פרשה כ"ה) ר' אחא ור' זעירא פתח, אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו (אייב פרשה ל"ד-כ), מהו ויתר, יקפץ, כד"א לנתר בהן על הארץ, אמר הקב"ה לא יהיו בניו של אהרן דומין למטהו שנכנס יבש ויצא לח וכו', הה"ד אחרי מות שני בני אהרן עיי"ש, והחיד"א בחומת אנך ובנחל קדומים הביא מדרש, כיון שראה איוב מיתת שני בני אהרן אמר אף לזאת יחרד לבי, וצ"ב.

והנבס"ד, דאיתא במסכת סוטה (דף י"א), א"ר חייא בר אבא א"ר סימאי, שלשה היו באותה עצה [דהבה נתחכמה לן] בלעם איוב ויתרו, בלעם שיעץ נהרג, איוב ששתק נידון ביסורין, יתרו שברח זכו מבני בניו שישבו בלשכת הגזית וכו' עיי"ש, ובזוה"ק פרשת בא (דף ל"ג) איתא וז"ל, במה דאיהו (איוב) דן הכי איתדן, בגין דאיוב מקריבי עייטא (מהיועצים הקרובים) דפרעה הוה, וכד קם פרעה עליהו דישאל בעא לקטלא לון, אמר ליה לא אלא טול ממנוהון ושליט על גופיהון בפולחנא קשיא ולא תקטול לון, אמר ליה קוב"ה, חייך בההוא דינא ממש תהא דאין, מה כתיב (איוב ב"ה) אולם שלח נא ירך וגע אל עצמו ואל בשרו אם לא אל פניך יברכך, ובמה דאיהו דן, ביה איתדן עיי"ש, ולפי"ז לכאורה תקשי על איוב למה התרעם על יסוריו כיון שידע שחטא במה ששתק.

אך י"ל, דאיתא במסכת מכות (דף כ"ג), ר' שמעון אומר, ממקומו הוא למד, שנאמר (אחר כל העריות) ונכרתו הנפשות העושות וגו' (הרי חייב כרת על הנכשל בהן ונתן חיים למונע ובדל מהם דכתיב קודם העריות) ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם (וסמך ליה איש איש אל כל שאר בשרו דמשמע מי שעושה חוקותי אני נותן חיים לו ואלו הן חוקותי איש איש וגו'), הא כל היושב ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה עיי"ש.

וכתב בספר אמרתי אחכמה (אופן נ"א), דלפי"ז צ"ב אמאי נענש איוב ביסורים, אעפ"י שלא מיחה או ברח (כיתרו), עכ"ז במה ששתק ולא עבר עבירה, מדוע לא יחשב לו כאילו עשה מצוה עיי"ש, אך י"ל דזה תליא אי ס"ל טוב שנברא או טוב שלא נברא, דאיתא במסכת עירובין (דף י"ג:), תנו רבנן, שתי שנים ומחצה נחלקו ב"ש וב"ה, הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא, נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא וכו' עיי"ש.

ונודע מש"כ המהרש"א מסכת מכות (דף כ"ג) ד"ה תרי"ג, דנמנו היינו שמנו המצות וראו שהל"ת הם יותר מהעשין וא"כ הו"ל האדם קרוב להפסד מחמת הלאוין שהם רבים ורחוק מן השכר על העשה שהם מועטים, ולכן גמרו לומר נוח לו לאדם שלא נברא עיי"ש, והביא שם מש"כ בבנין אריאל הו"ד בארץ חמדה (פרשת מקץ), דלפי"ז י"ל נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא, דל"ה קרוב יותר להפסד מלשכר, דהא גם על הל"ת שאינו עובר מגיע לו שכר, ולכן י"ל דאע"ג

ובזה יבואר דברי המדרש, כיון שראה איוב מיתת בני אהרן שהיה ביום שהוקם המשכן, עכצ"ל דקרא והנה טוב מאוד קאי על מיתה, דס"ל יש מיתה בלא חטא, ומעתה ס"ל טוב שלא נברא, ולא ס"ל להיושב בטל כאילו עשה מצוה, ואין לו לאיוב להתרעם על יסוריו, ולכן אמר אף לזאת יחרד לבי ודו"ק.

(ב) עוי"ל, דאיתא במסכת ע"ז (דף ג.), אמר רשב"ל, מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי ה"א יתירה למ"ל, מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשי בראשית, ואמר להם אם ישראל מקבלים התורה אתם מתקיימין ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו עיי"ש, והקשו התוס' (ד"ה יום הששי), דלמאן דאמר בשבעה בחודש ניתנה תורה לישראל מאי יום הששי עיי"ש מה שתירצו.

וכתב בספר עמק החכמה (לשבועות), דאיתא במכות (דף כ"ג), ואמר ר' חנניא בן גמליאל, מה אם העובר עבירה אחת נוטל נפשו עליה, העושה מצוה אחת על אחת כמה וכמה שתנתן לו נפשו, ר"ש אומר ממקומו הוא למד, שנאמר ונכרתו הנפשות העושות וגו' (אחר כל העריות כתיב ונכרתו הנפשות העושות הרי חייב כרת על הנכשל בהן ונתן חיים למונע ובדל מהם דכתיב קודם העריות ושמרתם את חוקותי ואת משפטי וגו'), ואומר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם (וסמין ליה איש איש אל כל שאר בשרו וגו' דמשמע מי שעושה חוקותי אני נותן חיים לו ואלו הן חוקותי איש איש וגו'), הא כל היושב ולא עבר עבירה נוטל שכר כעושה מצוה עיי"ש.

ויש להביא ראיה לזה דבמה שיושב ואינו עובר עבירה מגיע לו שכר, דאיתא במסכת ע"ז (ס), דלעתיד לבא יאמרו העכו"ם לפני הקב"ה, רבש"ע, ישראל שקיבלוה היכן קיימנו, אמר להם הקב"ה, שמים וארץ יעידו בהם שקיימו את התורה כולה, אומרים לפניו, רבש"ע, שמים וארץ נוגעין בעדותן הם, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי, ואמר ר"ל דתנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית שאם לא יקבלו ישראל את התורה יחזור העולם לתוהו ובוהו וכו' עיי"ש, והקשו התוס' (ד"ה נוגעים), הא מדקיימו שמים וארץ מוכח דקיימו ישראל את התורה, ותירצו דשמים וארץ מתקיימין על הקבלה לחוד במה שקיבלו ישראל את התורה עיי"ש, וממילא מוכח דבמה שיושב ואינו עובר עבירה נוטל שכר, כמו ששמים וארץ מתקיימין בשכר הקבלה בלחוד שקבלו התורה אפילו אם לא קיימו אח"כ את התורה.

והנה י"ל דד"ז דישוב אדם ולא עבר עבירה אי מקבל שכר כאלו עשה מצוה או לא, תליא בפלוגתא אי שכר מצוה בהאי עלמא איכא או ליכא, דרש"י עה"ת פרשת ואתחנן (פרשה ז"א) עה"פ היום לעשותם כתב וז"ל, ומחר לעולם הבא ליטול שכרם עכ"ל, וזהו למ"ד שכר מצוה בהאי עלמא ליכא כמובן, אבל למ"ד שכר מצוה בהאי עלמא איכא, ע"כ מה דכתיב היום לעשותם, ר"ל דעיקר השכר הוא על עשיית המצוה ולא על מה שיושב בטל ולא עבר עבירה, נמצא דישוב ולא עבר עבירה אי נוטל שכר כאלו עשה מצוה, תליא בשכר מצוה אי איכא בהאי עלמא או ליכא.

ולפי"ז י"ל דר' יוסי ס"ל דשכר מצוה בהאי עלמא איכא, וא"כ עכצ"ל דאין השכר רק על עשיית המצוה, ולא על מה שיושב בטל ואינו עובר עבירה, ושוב אי אפשר לומר דעל קבלה לחוד מגיע שכר, וא"כ א"א לדרוש הדרשה דיום הששי, דא"כ איך נתקיימו שמים וארץ כשלא קיימו ישראל את התורה, וע"כ ר' יוסי ל"ל הא דיום הששי דתנאי התנה וכו', וע"כ ס"ל שפיר דבז' בחודש ניתנה תורה, אבל רבנן י"ל דס"ל כר' יעקב במסכת קידושין (דף ל"ט), דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, וא"כ שפיר י"ל דכל שלא עבר עבירה נחשב כאלו עשה מצוה, וא"כ קבלה לחוד סגי שיוכלו שמים וארץ להתקיים, ושפיר נוכל לדרוש הדרשה דיום הששי דתנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית וכו' עכ"ד.

ובפרשת שמיני (פרשה י"ב) עה"פ וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים, פירש"י, הנותרים מן המיתה, מלמד שאף עליהם נקנסה מיתה על עון העגל, הוא שנאמר ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו, ואין השמדה אלא כילוי בניו שנאמר ואשמיד פריו ממעל, ותפלתו של משה בטלה מחצה שנאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההוא עכ"ד, מבואר מזה שסיבת מיתת נז"א היתה בשביל חטא העגל.

והנה המפרשים הקשו, לפי"מ דאיתא במסכת שבת (דף פ"ח), ויתיצבו בתחתית ההר, א"ר אבדימי בר חמא בר חסא, מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם אם אתם מקבלים את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם, אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא (ופרש"י שאם יזמינס לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם יש להם תשובה שקבלוה באונס), אמר רבא, אעפ"כ הדר קבלוה בימי אחשורוש וכו' עיי"ש, וא"כ על חטא העגל שהיתה קודם ימי אחשורוש יש להם טענת אונס ולא הוה חטא ולמה נענשו נז"א עכ"ק.

אך כבר הקשו המפרשים בהא דאמרינן מודעא רבה לאורייתא, דאע"ג דקבלת התורה היתה באונס, הלא איתא במסכת ב"ב (דף מ"ח), אמר רבא הלכתא תליוהו וזבין זביניה זביני עיי"ש, וא"כ מה בכך שהיתה ע"י כפיית ההר, הלא הקב"ה משלם שכר טוב לעושי רצונו, וא"כ הו"ל בכלל תליוהו וזבין זביניה זביני.

ובספר רצוף אהבה למהר"ש אלגאזי (שבת דף פ"ח) הביא ממהרי"ק דרך כשמיטי ליה הנאה מיניה הוי כתליוהו וזבין, וכתב שם דלפי"ז א"ש הא דאמרינן מודעא רבה לאורייתא, דדין תליוהו וזבין הוא רק כשהאונס וההנאה באין כאחד דאז אגב אונסא גמר ומקני, אבל הכא האונס היה בעת קבלת התורה והשכר רק לאחר כך עיי"ש.

וכ"כ בשו"ת בית אפרים בהקדמה (ד"ה אך) וז"ל, והאלגאזי תי' דתליוהו וזבין היינו כשנותן מעות מיד אז אמרינן אגב אונסא גמר ומקני, אבל מתן שכר המצוות הא אמרינן היום לעשותם ומחר לקבל שכרם, דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ולכן לא מהני כשהוא באונס עכ"ד.

ואיתא במסכת זבחים (דף ק"ח), חומר בעלייה מבשחיטה, שנים
שאחזו בסכין ושחטו (קדשים בחוץ) פטורים, אחזו באבר
והעלוהו (בחון) חייבין, ובגמ', תנו רבנן, איש איש (גבי העלאה) מה
תלמוד לומר, לרבות שנים שאחזו באבר והעלו שחייבין,
שיכול והלא דין הוא, ומה השוחט להדיוט חייב, שנים
שאחזו בסכין ושחטו פטורין (דכתיב דם יחשב לאיש ההוא ודרשינן אחד ולא
שנים), המעלה להדיוט שפטור, אינו דין ששנים שאחזו באבר
והעלוהו שפטורין, תלמוד לומר איש איש דברי ר"ש, ר' יוסי
אומר ההוא אחד ולא שנים, א"כ מה תלמוד לומר איש איש,
דברה תורה כלשון בני אדם וכו', ומדאיצטריך קרא דאיש
איש לרבות שנים שהעלו חייבים ש"מ דשנים ששחטו בחוץ
פטורים עיי"ש.

וכתב בספר נחלת עזריאל (פרשת שמיי), דלגבי חטא נדב
ואביהוא שפגמו במה שהביאו אש זרה אשר לא צוה ה', יש
להם צד ליפטר מעונש, דהלא נדב ואביהוא הקריבו שניהם
יחדיו, וי"ל דחשוב כשנים ששחטו בחוץ ופטורין, אך כ"ז
דווקא אי ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם ודרשינן איש
איש לרבות שנים שהעלו שחייבים ומה דבשאר עבודות
פטורין, משא"כ אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ולא
דרשינן איש איש, תו לא אייתר לן קרא למעוטי שנים
ששחטו פטורין, ולפי"ז אין לנו צד פטור לנדב ואביהוא
עיי"ש.

ומעתה יבואר, דכשראה איוב מיתת נדב ואביהוא על
שהביאו אש זרה, ואף דנדב ואביהוא הקריבו שניהם יחדיו,
וע"כ דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ומעתה לא דרשינן
מאיש איש לרבות נכרים שמביאין נדרים ונדבות, ולפי"ז
שפיר י"ל דכהנים הוי שלוחי דידן, וא"כ לחטא יחשב לאיוב
על שהקריב בלא דעת בניו, וממילא לא היה ראוי לו
להתרעם על היסורים, ולכן בהאי פחדא הוה יתיב על
שהתרעם על מדותיו של הקב"ה, ולכן אמר אף לזאת יחרד
לבי ודו"ק.

ד) עוי"ל, דאיתא בירושלמי (ריש מסכת יומא), באחד בניסן מתו
בני אהרן, ולמה מזכיר מיתתן ביום הכיפורים, ללמדך שכשם
שיוהכ"פ מכפר כך מיתת צדיקים מכפרת עיי"ש, ולכאורה
קשה, דאיתא במסכת מועד קטן (דף כ"ח), אמר ר' אמי למה
נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה, לומר לך מה פרה
אדומה מכפרת כך מיתתן של צדיקים מכפרת עיי"ש, ולפי"ז
דידיענן מסמיכת פרשת פרה אדומה למיתת מרים דמיתת
צדיקים מכפרת, א"כ קשה דאמאי מזכיר מיתתן ביום
הכיפורים.

אך זהו רק אי דרשינן סמוכין אז ילפינן מסמיכת מיתת מרים
לפרשת פרה אדומה דמיתת צדיקים מכפרת, משא"כ אי לא
דרשינן סמוכין אז לא ילפינן מסמיכת מיתת מרים לפרשת
פרה אדומה, ולכן מזכיר מיתת בני אהרן ביוהכ"פ ללמדך
שמיתת צדיקים מכפרת.

ומבואר מזה דאי ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא איכא, אז
יש לומר דהו"ל כארצי זוזי דמטי הנאה מיד דאפילו תליוהו
וזבין אמרינן דזביניה זבני וליכא טענת מודעא, משא"כ
אי ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא אז שפיר י"ל מודעא
רבה לאורייתא.

ובזה יבואר המדרש, דעד שלא הגיע איוב לפרשת מיתת בני
אהרן לא היה חושש שיהא נידון ביסורים, דסבור היה דשפיר
עביד במה ששתק, דהו"ל כאילו עשה מצוה, אך כיון שהגיע
לאחרי מות שני בני אהרן, שמתו בשביל חטא העגל, דליכא
טענת מודעא משום דס"ל דשכר מצוה בהאי עלמא איכא,
ולפי"ז השכר הוא רק על עשיית המצוה, ולא אם יושב בטל
ולא עבר עבירה, ולפי"ז מגיע לו יסורים על מה ששתק, וע"כ
אמר אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו ודו"ק.

ג) עוי"ל, עפ"מ ש"כ בספר מאמר מרדכי (פרשת וירא) וז"ל, והנה
ידוע איוב שהקריב עולות על הרהור הלב, באומרו אולי
חטאו בני, והקריב בלא דעת בניו הגדולים, דודאי הם לא
גילו על עוונם בפני אביהם, דאם גילו קשה למה אמר
אולי, מכיון דגילו ודאי חטאו מה לשון אולי, וצ"ל שלא
שאל את פיהם והקריב עולות לכפרה, וקרוב כזה היתה
צריכה דעת בעלים, וא"כ לחטא יחשב לאיוב דצריך דעת
בעלים, ולכן קיטרוג השטן עליו שהקריב עולות בלא ידיעת
הבעלים עיי"ש.

ובמסכת קידושין (דף כ"ג:) בתוס' ד"ה דאמר רב הונא כתבו,
דהנפקא מינה אי כהנים הוי שלוחי דידן או שלוחי דרחמנא,
אם הכהן מקריב שלא לדעת הבעלים, דאי שלוחי דרחמנא
נינהו אמרינן דהקרבן כשר, ואי הוי שלוחי דידן אינו כשר
כיון שהקריב שלא מדעת הבעלים עיי"ש.

ואיתא במסכת נדרים (דף ל"ה:) איבעיא להו, הני כהני שלוחי
דידן הוו או שלוחי דשמיא וכו' עיי"ש, והקשה בשו"ת פנים
מאירות (ח"ב סי' קי"ט), דמאי קמבע"ל אי כהנים הוי שלוחי
דידן או שלוחי דרחמנא, אמאי לא פשיט לה מהא דאיתא
במסכת חולין (דף י"ג:) איש איש מלמד שהעכו"ם נודרים
נדרים ונדבות כישוראל עיי"ש, ואי ס"ד דכהנים הוי שלוחי
דידן היאך יכול הכהן להקריב לנכרי הא קי"ל אין שליחות
לעכו"ם עכ"ק.

ובספר אור חדש (עמ"ס קידושין דף כ"ג:) כתב ליישב, עפי"מ דאיתא
במסכת סנהדרין (דף נ"ד) דהא דרשינן איש איש אתיא למ"ד
דלא דברה תורה כלבנ"א עיי"ש, וא"כ י"ל דהביריתא
דמרבה דנכרים מביאין נדרים ונדבות אתיא כמ"ד דלא דברה
תורה כלשון בני אדם, ולפי"ז עכצ"ל דכהנים הוי שלוחי
דרחמנא, משא"כ למ"ד דדברה תורה כלשון בני אדם, לא
דרשינן מאיש איש לרבות נכרים שמביאין נדרים ונדבות,
ולפי"ז שפיר י"ל דכהנים הוי שלוחי דידן עיי"ש.

ונהגה בכוונת רש"י, דכיון דכענין דוקא שלשה דיינים או לנפשות כ"ג דיינים, ואם נסתלק אחד מהם אין כאן דיינים, ואפי"ה ביש מזכין ומחייבין אזלינן בתר רובא, א"כ ע"כ דאין הטעם דמיעוט כמאן דליתא, דא"כ אין כאן כ"ג סנהדרין, וע"כ דהמיעוט בטל אצל הרוב ונתהפך להיות כמוהו, וא"כ שפיר ילפינן דה"ה לענין ביטול איסורים, אע"ג דבוודאי יש איסור מ"מ האיסור בטל אצל ההיתר, אך כל זה בישראל, אבל בב"נ נמי דילפינן דאזלינן בתר רובא, מ"מ אי אפשר למילף דיתבטל המיעוט אצל הרוב וכו' עיי"ש.

מבואר מזה דבישראל ילפינן דאזלינן בתר רוב, היינו דהמיעוט נתהפך להיות היתר, משא"כ בב"נ אף לדעת הסוברים דאזלינן בב"נ בתר רוב, מ"מ ביטול ברוב להפוך האיסור להיתר ודאי דליתנייהו גבייהו, ומעתה זה היתה מחלוקת יוסף והשבטים, דיוסף ס"ל דדינא כב"נ, ובב"נ לא אמרינן דהאיסור נתהפך להיות היתר, וממילא אי אפשר לאכול כל התערובות, משא"כ השבטים ס"ל דדינא כישראל, ובישראל אמרינן דהאיסור נהפך להיות היתר, ומותר להם לאכול כל התערובות.

ולכאורה יש להוכיח דקודם מתן תורה יצאו האבות מכלל ב"נ, דנודע קושית המפ' אהא דאיתא במסכת יומא (דף כ"ח:), קיים אברהם אבינו כל התורה כולה עד שלא ניתנה, דהיאך שמר את השבת שלא נצטוו עליה הרי ב"נ מוזהר שלא לשבות, כדאיתא במסכת סנהדרין (דף נ"ח:), אמר ריש לקיש עכו"ם ששבת (ממלאכתו יום שלם) חייב מיתה, שנאמר ויום ולילה לא ישבתו (ודריש לא ישבתו ממלאכה דאבני אדם נמי קאי, ולא תימא לא ישבתו אהנך ששת עתים דקרא קאי כלומר לא יבטלו ולא יפסקו מלהיות), ואמר מר אזהרתן זו היא מיתתן עיי"ש עכ"ק, וע"כ דיצאו מכלל בני נח, ועיין בספר פרשת דרכים (דרוש א').

ובספר חתן סופר שער התפלה (ס"ח) ובספר בית האוצר (מערכת א' אות כ') כתבו לתרץ, די"ל דעשו מלאכה שאינה צריך לגופו, דחשיב שפיר מלאכה, אלא דמלאכת מחשבת הוא דלא הוי, ופטורין עליה בשבת מפאת סמיכות פרשת שבת לפרשת המשכן, ובמשכן כתיב מלאכת מחשבת וכמבואר במסכת חגיגה (דף י'), ועכ"פ לענין מצות הבן נח דכתיב רק יום ולילה לא ישבותו, ולא כתיב שם מלאכת מחשבת, א"כ הא גם מלאכה שאינה צריך לגופו שפיר לא הוי שביתה כיון דהוי מלאכה עיי"ש.

אך כ"ז א"ש אי ס"ל מלאכה שאינה צריך לגופו פטור, א"כ ממנ"פ אי היה להם דין ישראל לא עשו מלאכה דהא פטורין על מלאכה שאינה צריך לגופו, ואי הוי להם דין ב"נ שפיר נחשב להם למלאכה ולא עברו על יום ולילה לא ישבותו, אבל למ"ד דמלאכה שאינה צריך לגופו חייב, א"כ לא שייך לומר דעשו מלאכה שאינה צריך לגופו, דהלא אי היה להם דין ישראל א"א להם לעשות מלאכה שאינה צריך לגופו דהלא חייבים על מלאכה שאינה צריך לגופו, ועכ"ל דמ"ד מלאכה שאצל"ג חייב ס"ל דהיה להם דין ישראל.

והבאנו מה דאיתא במסכת סנהדרין (דף ק"ו:) ובזוה"ק (פרשת בא), דהטעם דאיוב נענש ביסורין משום דאיוב היה מקריבי עטא דפרעה ויעץ לו לפרעה שיטול הממון שלהם וישלוט בגופיהן בקשיא, ולכן נענש ביסורים מדה כנגד מדה עיי"ש.

אך י"ל דאיוב ס"ל דאינו ראוי לעונש עבור זה, דאיתא במסכת שבת (דף י'), דקושי השעבוד הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, ולפי"ז י"ל דזאת היתה התרעומות של איוב דאמאי באין עליו יסורין, כיון דבלא"ה הוצרכו לקושי השעבוד בשביל חטא דמכירת יוסף.

אך זהו רק אי איכא חטא דמכירת יוסף, אז שפיר יש לו תרעומות על היסורין כיון דנתחייבו בלאו עצתו משום חטא דמכירת יוסף, משא"כ אי ליכא חטא דמכירת יוסף, א"כ ע"כ הקושי השעבוד היתה משום עצתו א"כ שפיר באו היסורין על איוב.

ואיתא במדרש רבה בראשית (פ"ד-ט) על הפסוק ויבא יוסף את דבתם רעה, מה אמר, ר' מאיר אומר חשודין הן בניך על אבר מן החי וכו' עיי"ש, והקשו המפרשים ממה נפשך, אם היה אמת שאכלו אבר מן החי, יוקשה על השבטים היתכן שיעברו בשאט נפש על איסור אבר מן החי דהוא מז' מצות שב"נ נצטוו עליהם, ואם לא היה אמת הדבר, היתכן דיוסף הצדיק יוציא חלילה שקר מפיו ויוציא שם רע על אחיו.

והנבס"ד, עפ"מש"כ בספר פרדס יוסף (פרשת וישב), דאין הכוונה שהיו אוכלים ממש אבמה"ח בעין ח"ו, אלא שהיו מבטלים מתחלה את האבר מן החי ברוב היתר, ולאחר שנתבטל ברוב ונפקע איסורו ליעשות כהיתר היו אוכלים אותו, כיון דהאיסור נתהפך להיתר עיי"ש.

ונודע מה שנחלקו האחרונים אי בב"נ אזלינן בתר רוב, שיטת הפמ"ג דבב"נ אזלינן בתר רוב, עיין בשו"ת שואל ומשיב מהדו"ת (ח"א סי' י"ח), ובספר שד"י חמד (מערכת ג' אות כ') כתב, דהרואה יראה דהפמ"ג ביו"ד (סי' מ"ח במש"ז אות א') ד"ה עוד, מסתפק בזה, ובשו"ת נובי"ת חאבע"ז (סוף סי' מ"ב), ובשו"ת חת"ס חיו"ר (סי' י"ט) ד"ה ועדיין אני, כתבו דלא מהני רוב בב"נ עיי"ש, ועיי"ש באריכות בשד"י חמד.

ובשו"ת מהר"ם שיק חיו"ר (סי' ק"ד) הביא סתירת החת"ס בזה וכתב, והנראה לפענ"ד פשוט דגם בב"נ אזלינן בתר רוב, ואין מזה קושיא על הפמ"ג בכמ"ק דבעכו"ם לא אזלינן בתר רובא, דהנה רש"י במסכת חולין (דף צ"ח:) ד"ה לטעם כעיקר כתב, דביטול ברוב ילפינן מאחרי רבים להטות עיי"ש, ולכאורה צ"ב מה ענין ביטול להתם, התם אמרינן מסתמא הרוב כיוונו האמת, לכך אמרינן אחרי רבים להטות, והמיעוט הנשאר כמאן דליתא, אבל כאן שמיעוט איסור בוודאי נתערב מנ"ל דבטיל.

ובספר מעשה רוקח (פרשת ויקהל) כתב, דלכן אמרין דמלאכה שאצל"ג פטור, משום דנסמכה מלאכת שבת למלאכת המשכן, וכמו שבמלאכת המשכן היה מלאכת מחשבת, ה"נ במלאכת שבת לא חייב אלא במלאכת מחשבת כדאמרין במסכת חגיגה (דף י.) הלכות שבת המה כהררים התלוין בשערה, מלאכת מחשבת אסרה תורה ומלאכת מחשבת לא

כתיבא (דמלאכת מחשבת לא כתיבא אלא ילפינן לה מדנסמכה ציווי שבת למלאכת המשכן) עיי"ש, ומעתה ר"י ור"ש דפליגי במלאכה שאצל"ג אי חייבין או פטורין קאי בשיטתייהו, אי דרשינן סמוכין או לא, דר"ש לשיטתיה דס"ל דדרשינן סמוכין בכה"ת עיין במסכת פסחים (דף כ"ח:) ובסנהדרין (דף ס.), ולכן דרש סמוכין מפרשת שבת למלאכת המשכן, וילפינן מכח הסמיכות שיש בין פרשת שבת למלאכת המשכן דבעינן מלאכת מחשבת בשבת, ולכן ס"ל דעל מלאכה שאצל"ג פטורין, ור' יהודה לשיטתיה דלא דרש סמוכין בכה"ת רק במשנה תורה לחוד עיין מסכת ברכות (כ"א:) וביבמות (ד.) ואין לו איפוא הוכחה דבשבת בעינן מלאכת מחשבת, ולכן ס"ל דגם על מלאכה שאצל"ג חייבין, ועיין בשו"ת שואל ומשיב מהדור"ק (ח"ב סי' ס"א).

ואיתא במד"ר (פרשת תצא פרשה ו-א), ולמה התינוק נימול לשמנה ימים, שנתן הקב"ה רחמיו עליו להמתין לו עד שיהא בו כחו, וכשם שרחמיו של הקב"ה על האדם כך רחמיו על הבהמה מנין שנאמר ומיום השמיני והלאה וגו' עיי"ש, וכתב בספר מאיר עיני חכמים (ח"א סי' ס"ז), דלכאורה לפי הטעם דכדי שיתחזק כחו, למה ממתנין לשמונה ימים נימא דהמצוה יהיה מגין על התינוק, וע"כ הטעם הוא משום דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא עיי"ש.

ובזה יבואר המדרש כיון שראה איוב מיתת בני אהרן, היינו שראה דמזכיר מיתת בני אהרן בפרשת דדיני יוהכ"פ, והטעם הוא כדי ללמדך שמיתת צדיקים מכפרת, וע"כ דלא דרשינן סמוכין, דאי דרשינו סמוכין ילפינן מדסמכה התורה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה דמיתת צדיקים מכפרת, וכיון דלא דרשינן סמוכין א"כ ס"ל מלאכה שאצל"ג חייב, ולפי"ז עכצ"ל דלכן שמרו האבות את השבת משום דהיה להם דין ישראל, והצדק הוא עם השבטים, וקושי השעבוד בא רק ע"י עצתו של איוב, ושפיר ראוי הוא ליסורין שבאו עליו, ולכן אמר אף לזאת יחרד לבי ודו"ק.

ואיתא במסכת קידושין (דף ל"ט:) ר' יעקב אומר, אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחית המתים תלויה בה (באותו מתן שכר להודיען שאין מתן שכר אלא לעולם הבא), בכיבוד אב ואם כתיב למען יאריכון ימך ולמען ייטב לך, בשילוח הקן כתיב למען ייטב לך והארכת ימים, הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות, ועלה לבירה ושלח את האם ונטל את הבנים, ובחזירתו נפל ומת, היכן טובת ימיו של זה והיכן אריכות ימיו של זה, אלא למען ייטב לך לעולם שכולו טוב, ולמען יאריכון ימך לעולם שכולו ארוך, ורבנן ס"ל (דף מ.) למען ייטב לך בעוה"ז, ולמען יאריכון ימך לעוה"ב עיי"ש.

ה) עוי"ל, דאיתא במד"ר ויקרא (פרשה כ-), ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו, א"ר פנחס, מכאן שהיו ראויין להשלחת יד, דא"ר יהושע, וכי קילורין עלת עמהן מסיני דאת אמר ויחזו את האלקים, אלא מלמד שזנו עיניהם מן השכינה, ויחזו את האלקים כאדם שמביט בחבירו מתוך מאכל ומשתה עיי"ש, הרי שמתו נדב ואביהוא בשביל שזנו עיניהן מן השכינה, וכ"כ במד"ר (שמות פרשה ג-א) עיי"ש.

ובספר המדרש והמעשה (פרשת יתרו) בעמק הלכה (אות ב') כתב, דר' יעקב ורבנן פליגי אי דברה תורה כלשון בני אדם או לא, דרבנן ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ ליכא לפרש שניהם על עוה"ב, דתרי קראי על עוה"ב למה לי, וע"כ דלמען ייטב לך בעוה"ז ולמען יאריכון ימך לעוה"ב, וא"כ ע"כ דיש שכר מצוה בהאי עלמא, ור' יעקב ס"ל דדברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ י"ל דשניהם קאי על עוה"ב, ושכר מצוה בהאי עלמא ליכא עכ"ד עיי"ש.

אך יש להעיר דבספר קול יעקב (פרשת שמיני) כתב לפרש המדרש וידום אהרן מה הול"ל וביום השמיני ימול בשר ערלתו, דהנה חטאו של נדב ואביהוא היתה על שהציצו בשכינה, כמש"כ רש"י עה"פ (שמות כ"ד-י"א) ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו ויחזו את האלוקים וגו' עיי"ש, אך יש להוכיח ממצות מילה דמותר להסתכל בשכינה, שהרי אמרו חז"ל במדרש תנחומא פרשת אמור (ס' י"ח), דלכן אמרה תורה מילה לשמונה, כדי שיעבור עליו שבת ויראה את פני השכינה, וז"ש המדרש במעלת אהרן דשתק כשנענשו נדב ואביהוא על שהציצו בשכינה, דהיה יכול להתרעם ולומר דמהא דכתיב וביום השמיני ימול בשר ערלתו, מטעם כדי

עפ"מ ש"כ בספר ברכת שמואל (פ' מסעי) דאיוב ס"ל דעולם כולו תלוי במזל, ולכן קילל יומו שנולד בו, ואת הלילה שהרה אמו, ואת מזל השעה, וכדעת מקצת חז"ל בסוף מסכת שבת, ואח"כ היה מודה כמסקנת הגמ' דאין מזל לישראל עיי"ש.

ולכאורה יש להוכיח דאין מזל לישראל, דאיתא במדרש רבה (ויקרא ד-י.) א"ר אלעזר, גוי אחד שאל את ר' יהושע בן קרחה, כתיב בתורתכם אחרי רבים להטות, אנו מרובים מכם, מפני מה אין אתם משוין עמנו בעבו"ז עיי"ש, ובספר ייטב לב פרשת שמות (דף ב:) כתב לתרץ, דהא דאמרין דנידון אחר הרוב היינו ישראל בפני עצמן אחר רובן, וכמין כן אומות העולם אחר רובן, אבל ישראל ואומות העולם אינם נכנסין יחד לדין כדאיתא במסכת ר"ה (דף ח.) ישראל ואומות העולם, ישראל נכנסין לדין תחלה עיי"ש, כי אינן בסוג אחד כלל, כי העכו"ם יושבים תחת המזלות, משא"כ בבני ישראל אמרין אין מזל לישראל עיי"ש.

ובספר טיב לבב כתב לבטל טענת אומות העולם, דאיתא במדרש רבה שמות (פרשה ו-א), בשעה שעבר שלמה על לא ירבה לו נשים ולא ירבה לו סוסים וגו', עלתה יו"ד שבירבה וקטרגה עליו וכו', תני ר' שמעון בן יוחאי, ספר משנה תורה עלה ונשתטח לפני הקב"ה אמר לפניו וכו' הרי שלמה מבקש לעקור יו"ד ממני, אמר ליה הקב"ה שלמה ואלף כיוצא בו בטלין ודבר ממך אינו בטל עיי"ש, הרי דאות אחת מן התורה אינה בטלה אפילו באלף, ונודע דכל אחד מישראל יש לו אחיזה באות אחת מהתורה, וידוע מדורשי רשומות שאמרו דתיבת ישראל ר"ת יש ששים רבוא אותיות לתורה, וא"כ כל אחד מס' רבוא נשמות ישראל הוא כנגד אות אחת מן התורה, ומעתה אין ממש בטענת האומות, כיון דבני ישראל אחוזים הם באותיות התורה אין שייך בהם ביטול עכ"ד.

ובספר שפת אמת לר' ישמעאל הכהן פרשת יתרו (דף מ"ה). כתב, דאי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם לא שייך לומר דיש ס' רבוא אותיות דווקא מכוונים לס' רבוא שורשי נשמות, דהרי יש תיבות יתירות לחנם כלשון בני אדם, רק אי ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם אז שפיר יש לומר דישאל ר"ת יש ששים רבוא אותיות לתורה עכ"ד.

ומעתה יבואר, דכשראה איוב מיתת נדב ואביהוא על שזנו עיניהם מן השכינה, ולפי"ז ע"כ הטעם דמלין לשמונה, כדי שיתחזק כחו, ומינה דס"ל שחר מצוה בהאי עלמא ליכא, דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, וכיון דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, לא שייך לומר דיש ס' רבוא אותיות דווקא מכוונים לס' רבוא שורשי נשמות, וע"כ הטעם דאין בטלים ברוב משום דאין מזל לישראל, וממילא לא היה ראוי לו להתרעם על היסורים, ולכן בהאי פחדא הוה יתיב על שהתרעם על מדותיו של הקב"ה, ולכן אמר אף לזאת יחרד לבי ודו"ק.

ו) עו"ל, דאיתא בזוה"ק (בפרשת דף נ"ד:) דבני אהרן שמתו בחטאם לא היו עדיין בני כ' שנים, ולכן נקראו בני אהרן, ולא פרט הכתוב שמם של נדב ואביהוא, משום שלא היו בני עונשין לפי שלא היו בני כ' שנים, כדמצינו אצל בן עזאי וכן זומא שלא נקראו בשמם לפי שלא האריכו ימים עיי"ש.

ואיתא במסכת שבת (דף פ"ט:), לעתיד לבא יאמר לו הקב"ה לאברהם בניך חטאו לי, אמר לפניו רבש"ע ימחו על קדושת שמך (הואיל שחטאו ויתקדש שמך בעולם כשתעשה דין בעוברין על דבריך), אמר אימר ליה ליעקב דהוה ליה צער גידול בנים אפשר דבעי רחמי עליהו, אמר ליה בניך חטאו, אמר לפניו רבש"ע ימחו על קדושת שמך, אמר לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה, אמר לו ליצחק בניך חטאו לי, אמר לפניו רבש"ע בני ולא בניך, בשעה שהקדימו לפניך נעשה לנשמע קראת להם בני בכורי (שהיה גלוי לפניך שהן עתידין לומר לפניך בסיני נעשה ונשמע לקבל עולך מאהבה כבנים), עכשיו בני ולא בניך, ועוד כמה חטאו, כמה שנותיו של אדם שבעים שנה, דל עשרין דלא ענשת עליהו (שכן מצינו בדור המדבר שלא ענש הקב"ה אלא מכ' שנה ומעלה דכתיב במדבר הזה יפלו פגריכם וגו' מכן עשרים שנה ומעלה אשר הלינותם עלי), פשו להו חמשין, דל כ"ה דלילותא, פשו

להו כ"ה, דל תרתי סרי ופלגא דצלווי ומיכל ודבית הכסא, פשו להו תרתי סרי ופלגא, אם אתה סובל את כולם מוטב, ואם לאו פלגא עלי ופלגא עליך וכו' עיי"ש, ולפי"ז הקשה בספר חומת אנך להחיד"א (פרשת שמעי'), למה נענשו נדב ואביהוא והא עדיין לא היו בני כ' שנים, ועיין בספר והוכח אברהם (בפרשת דף פ"ה:) מה שכתב בזה עיי"ש.

וכתב בספר נחלת יעקב (בפרשתן) דהטעם שאין אדם בר עונשין בב"ד של מעלה אלא כשהוא בן עשרים, מפני שבתחלת הבריאה נבראו בקומתן בצבינון והוא לבן עשרים, ע"כ אין אדם בר עונשין למעלה עד שיהיה בקומתו של אדם כפי שנברא מתחלה, ובמסכת ר"ה (דף י"א.) פליגי ר' אליעזר ור' יהושע אי בניסן נברא העולם או בתשרי נברא העולם, מ"ד דבניסן נברא העולם דיליף דכתיב עץ עושה פרי, ומ"ד בתשרי נברא העולם יליף עץ פרי, ופריך הגמ' לר"י דאמר בניסן נברא העולם הא עץ פרי כתיב, ומשני, ההוא כדר' יהושע בן לוי, דאמר כל מעשה בראשית בקומתן נבראו וכו' עיי"ש, ולפי"ז אי ס"ל דבתשרי נברא העולם אין לימוד דבקומתן נבראו, ולכן מתו קודם שהיו בני עשרים עכ"ד.

ובספר לקט יוסף ערך אדם נחלת בנימין (אות ט') כתב, דזה אי האותיות ניתנו באבג"ד או בתשר"ק תליא, אי בתשרי נברא העולם או בניסן נברא העולם, דאי ס"ל בתשרי נברא העולם, א"כ התי"ו תשובה הוא, מסתברא דניתנו האותיות בתשר"ק, אבל אי ס"ל בניסן נברא העולם דהוא חודש האביב, אז אמרינן האל"ף חשוב יותר, מסתברא דהאותיות ניתנו באבג"ד עיי"ש.

ובספר ברכת שמואל עה"ת פרשת האזינו (דף תרפ"ד) כתב, דאי האותיות הם בסדר תשר"ק, אז ס"ל יש אם למסורת, ואי סדר האותיות הוא אבג"ד אז ס"ל יש אם למקרא עיי"ש.

וכתב בספר עמודיה שבעה (עמוד השלישי אות י"ח) ובשמנה לחמו (דרוש לסוכות פ"ב) דיעקב נתגלגל באיוב ובאו היסורים עליו כדי לתקן החטא דשתי אחיות עיי"ש, ונודע קושית העולם דהיאך נשא יעקב שתי אחיות, כיון דהאבות קיימו כל התורה עד שלא ניתנה, וכתב הרדב"ז בשו"ת (סי' תרצ"ו) לתרץ, דליעקב היה מותר ב' אחיות שהיה מהמרכבה משכינה הקדושה וצורתו חקוקה בכסא הכבוד ונקרא אל, כדאיתא במסכת מגילה (דף י"ח.), א"ר אחא א"ר אלעזר, מנין שקראו הקב"ה ליעקב אל, שנאמר ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלקי ישראל, דאי ס"ד למזבח קרא ליה יעקב אל, ויקרא לו יעקב מיבעי ליה, אלא ויקרא לו ליעקב אל, ומי קראו אל, אלקי ישראל ע"כ הגמ', וכיון דאיסור עריות הוא משום דבפמליא של מעלה הוי זיווגי המדות בבחינת עריות כביכול, ואסור להשתמש בשרביטו של מלך, וכיון שיעקב היה בבחינת אל הותר לו להשתמש בשרביטו של מלך, ושפיר נשא שתי אחיות עכ"ד, וכ"כ בספר נחלת בנימין (מצוה ל"ט), ובספר צפנת פענח החדש (ערך יעקב), ובספר שפע חיים נישואין (סי' מ"ט), ולפי"ז ליכא חטא דשתי אחיות, ולכן התרעם איוב על היסורים שבאין עליו.

ובספר שמנה לחמו דרוש לסוכות (פרק ב') הביא דברי המדרש, דהא דיעקב נקרא אל ילפינן מדכתיב הקבצו ושמעו בני יעקב ושמעו אל ישראל אביכם, אל תקרי אל (בסגול) אלא אל (בציור) ישראל אביכם עיי"ש, וזה א"ש אי ס"ל יש אם למסורת אז י"ל אל תקרי, משא"כ אי ס"ל יש אם למקרא ל"ש לומר אל תקרי, דכיון דאזלינן בתר הקרי והקרי הוא בסגול.

ובספר דברי משה כתב, דהנה כל המפ' כתבו לפרש המדרש דאיוב כוונתו בזה לטובה, שהודה על עונו שהביא עליו הקב"ה יסורין, ולכן אמר יחרד לבי על עוני, אך י"ל לפרש להיפך, שעתה היה איוב מתרעם על היסורין כדכתיב מי יתן ידעתי וגו', וכשראה מיתת שני בני אהרן ניתוסף לו עוד תרעומות, וזהו מה שאמר אף לזאת יחרד לבי על היסורין שהביא עלי עיי"ש.

ומעתה יבואר המדרש, דעד עתה לא התרעם איוב על היסורין, דס"ל דהטעם דהיסורין באים עליו הוא בשביל יעקב שנשא שתי אחיות, אבל כשראה איוב מיתת נדב ואביהוא שנענשו אף שלא הגיע לעשרים שנה, ע"כ דבתשרי נברא העולם, וניתנו האותיות בתשרי, וס"ל יש אם למסורת, ויעקב נקרא אל, א"כ לא חטא יעקב בלקיחת שתי אחיות, ולכן התרעם על היסורין ואמר אף לזאת יחרד לבי ודו"ק.

ז) עוי"ל, דאיתא במסכת יבמות (דף ס"ד), דחטאם של נדב ואביהוא היתה שלא נשאו נשים, דכתיב ובנים לא היו להם הא אם היה להם בנים לא מתו עיי"ש, ולכאורה צ"ב דאמאי לא נשאו בני אהרן נשים, הלא מצות פו"ר הוא מצוה גדולה של קיום העולם, וחמיר האי מ"ע משאר מצות, כדאיתא במסכת מגילה (דף כ"ו), אין מוכרין ספר תורה אלא ללמוד תורה ולישא אשה עיי"ש.

אך י"ל לפי"מ דאיתא במסכת נדרים (דף ל"ב), אמר ר' אלעזר, גדולה תורה שאלמלא תורה לא נתקיימה שמים וארץ, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי עיי"ש, וא"כ חזינן שלימוד התורה הוא ג"כ קיום העולם, וכיון שנפשם חשקה בתורה לכן לא נשאו נשים כי בלא"ה נתקיים העולם על ידם, אך לפי"מ דאיתא (סו), דבר אחר גדולה מילה שאלמלא מילה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר אם לא בריתי וגו', ולפי"ז דהקרא דאם לא בריתי קאי על מילה ולא על תורה, ולפי"ז לימוד התורה לא הוי קיום העולם, ולפי"ז צ"ב דאמאי לא נשאו נשים.

אך י"ל דזה אי דרשינן קרא דאם לא בריתי וגו' על מצות מילה או על לימוד תורה תליא בהא, דאיתא בקידושין (דף ל"ט), וכבר היה ר' טרפון וזקנים מסובין בעלית בית נתזה (שם האיש) בלוד, נשאלה שאלה זו בפניהם, תלמוד גדול או מעשה גדול, נענה ר' טרפון ואמר מעשה גדול, נענה ר"ע ואמר תלמוד גדול עיי"ש, דאי ס"ל דתלמוד גדול ממעשה מסתברא לומר שבזכותה העולם עומד, משא"כ אי ס"ל מעשה גדול מתלמוד אפ"ל דקיום מצות מילה בפועל מעלתה גדולה יותר ובזכות מצות מילה העולם עומד.

ובספר חנוכת התורה (פרשת יתרו) כתב להעיר בהא דאמרינן שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, הרי איתא במדרש רבה פרשת משפטים (פרשה ל"ט), מגיד דבריו ליעקב אלו הדברות, חוקיו ומשפטיו לישראל אלו המשפטים, לפי שאין מדותיו של הקב"ה כמדת ב"ו, מדת ב"ו מורה לאחרים לעשות והוא אינו עושה כלום, והקב"ה אינו כן אלא מה שהוא עושה הוא אומר לישראל לעשות ולשמור (ולכן נקראו חוקיו ומשפטיו שכביכול הוא עצמו משמרו) וכו' עיי"ש, וכן איתא בירושלמי ראש השנה (פ"א ה"ג), בנוהג שבעולם מלך בשר ודם גוזר גזירה, רצה מקיימה (הוא עצמו שאין גזירותיו אלא על אחרים), רצו אחרים מקיימים אותה (אלו הגוזרים אינן מקיימין אותה אלא אחרים מקיימין אותה), אבל הקב"ה אינו כן, אלא גוזר גזירה ומקיימה תחילה, מאי טעמא, ושמרו את משמרתני אני ה', אני הוא ששימרתני מצותיה של תורה תחילה וכו' עיי"ש, הרי דהקב"ה מקיים מצות התורה, וא"כ כיון דהתורה הזהירה לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר וביומו תתן שכרו, האיך הקב"ה משהה שכר המצוות לעוה"ב, הא אית ביה משום בל תלין עיי"ש.

ובספר תולעת השני (דף קס"ד) כתב לתרץ, דלאו דבל תלין לא שייך לגבי קיום המצות, מפני שאין אדם בעולם שיוכל לגמור כל מלאכת ה', כמש"כ בקריית ספר מהמבי"ט (הקדמה פ"ו), שהאריך לחקור בענין חיוב התרי"ג מצות שנראה שאפשר לאיש אחד לקיים כל מצות עשה ול"ת, וזה אינו, כי אם נחפש המצוות אחת לאחת למצוא חשבון, נמצא כמה מצות שאינם על כל איש ואיש אלא על הציבור, וכמה מצות שהם חובה אם יעשה פעולה פלוני או ימצאהו דבר פלוני וכו', ולעולם א"א שיקיים כל רמ"ח מצות עשה, ואפילו הוא מלך או כהן שנתוספו בהן הרבה מצות וכו' עיי"ש, ודין שלנו לגבי קודשא בריך הוא הלא הוא כמי שקיבל מלאכה בקבלנות שאין לו שכר אלא כשגמר כל מלאכתו, דהרי שכירות אינה משתלמת אלא לבסוף, ולכן כשנגמור לקיים כל התורה אז מגיע לנו שכר, וכיון שזה אי אפשר ממילא דליכא שום תביעה לקבלת שכר עיי"ש.

אך בספר מתת י"ה (פרשת בהעלותך) כתב ליישב קושית המפ' דאיך אפשר לאדם אחד לקיים כל התרי"ג מצות, די"ל דכמו שאמרו חז"ל במסכת מנחות (דף ק"י) כל העוסק בתורה עולה כאלו הקריב עולה עיי"ש, א"כ כמו כן יש לומר דע"י עסק לימוד התורה יוכל לקיים כל התרי"ג מצוות.

אך כתב דזה תלוי אי מעשה גדול מתלמוד או תלמוד גדול ממעשה, דאי ס"ל תלמוד גדול ממעשה שפיר יכול לקיים כל התרי"ג מצוות ע"י לימוד, משא"כ אי ס"ל מעשה גדול מתלמוד אז צריך לקיים המצוות בפועל ממש עיי"ש.

היוצא לנו מזה, דאי ס"ל תלמוד גדול ממעשה, ואז יש לקיים כל התרי"ג מצוות ע"י לימוד, אז י"ל שכר מצוה בהאי עלמא איכא, אך אי ס"ל מעשה גדול מתלמוד, ולפי"ז צריכין לקיים המצוות בפועל, אז שפיר י"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא.

ובספר כסף נבחר (פרשת שמיי) כתב, דלכאורה צ"ב למה התרעם איוב על היסורים שבאו עליו, באומרו (איוב ט-כ"א) תם אני ולא אדע נפשי, הרי כלל מסור בידנו דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, וא"כ מה מקום היה לו לאיוב לקרוא תגר על היסורים, והלא מצינו להרבה צדיקים וחסידים המעוניין ביסורים קשים ומרים ואין מתרעמים על כך, כיון דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא.

וכתב שם, דעכצ"ל דאיוב ס"ל דשכר מצוה בהאי עלמא איכא, ולכן חשב שראוי לקבל שכר מצותיו בעוה"ז ולא להיות מסובל ביסורים עיי"ש.

ומעתה יבואר, דבתחילה סבר איוב דיש לו אמתלא על מה שהתרעם על היסורים, דלא היה ראוי שיגיע לו צער דהרי שכר מצוה בהאי עלמא איכא, אך כאשר הגיע לפרשת אחרי מות שני בני אהרן, שמתו בשביל שלא נשאו נשים, ומינה דאם לא בריתי יומם ולילה קאי על מצות מילה, דמעשה גדול מתלמוד, ולפי"ז צריכין לקיים המצוות בפועל, ושכר מצוה בהאי עלמא ליכא, וממילא לא היה ראוי לו להתרעם על היסורים, ולכן בהאי פחדא הוה יתיב על שהתרעם על מדותיו של הקב"ה, ולכן אמר אף לזאת יחרד לבי ודו"ק.

(ח) עוד יש לומר, עפ"י הנ"ל, דחטאם של בני אהרן שבעבור זה מתו, הוא מפני שלא נשאו נשים ולא עסקו בפו"ר.

ובספר אור תורה מהגה"ק מאוסטראווצא זי"ע (פרשת לך אות נ"א) כתב, דבאמת היה התנצלות לנדב ואביהוא שלא נשאו נשים משום שהיו כהנים, וכהן אסור בגיורת מה"ת משום זונה כמ"ש הרמב"ם (פ"ח מה' א"ב ה"ג), ובשעת מתן תורה היו כל ישראל כגרים ולכן לא היו יכולים לישא אשה, דכהן אסור בגיורת. אך י"ל דעשה דפו"ר דוחה הל"ת דזונה.

אמנם זה אינו, דלא שייך לומר עשה דוחה ל"ת כיון דגבי דידה ליכא עשה, דאשה אינה מצווה על פו"ר כדאיתא במסכת יבמות (דף ס"ה:), ובכה"ג לא אמרינן עשה דוחה לא תעשה עיי"ש.

ואיתא במסכת קידושין (דף ב:), ר' שמעון אומר מפני מה אמרה תורה כי יקח איש אשה ולא כתב כי תלקח אשה לאיש, מפני שדרכו של איש לחזור על אשה ואין דרכה של אשה לחזור על איש, משל לאדם שאבדה לו אבידה מי חוזר על מי בעל אבידה מחזר על אבידתו, ופירש"י אבידה אחת מצלעותיו עיי"ש, וזהו למ"ד דחיה מצלע נבראת עיי"ש.

ולכאורה למ"ד דדו פרצופין נבראו שניהם ביחד, ולפי"ז אין האשה דייקא אבידתו של האיש, ועכצ"ל דהא דדרכו של איש לחזור על אשה, משום דהאיש מצווה על מצות פו"ר ולא האשה, ועיין בספר שפע חיים נישואין (דף ר"א).

ואיתא במסכת ברכות (דף ס"א), דרש רב נחמן בר רב חסדא, מאי דכתיב וייער ה' אלקים את האדם בשני יודי"ן, שני יצרים ברא הקב"ה אחד יצר טוב ואחד יצר רע, מתקיף לה רב נחמן בר רב יצחק, אלא מעתה בהמה דלא כתיב בה וייער לית ליה יצרא והא קא חזינן דמזקא (שמוקת) ונשכא ובעטא, אלא כדר' ירמיה בן אלעזר, דאמר ר' ירמיה בן אלעזר דו פרצופין ברא הקב"ה באדם הראשון (שני פרצופין בראו תחלה אחד מלפניו ואחד מאחוריו וצלחו לשנים ועשה מן האחד חוה) שנאמר אחור וקדם צרתני (לשון צורה דהיינו שני פרצופין) עיי"ש.

ואיתא במסכת חגיגה (דף י"ב), אמר רב יהודה אמר רב, אדם הראשון מסוף העולם ועד סוף העולם היה (כשהיה שוכב היה ראשו למזרח ורגליו למערב), שנאמר למן היום אשר ברא אלקים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים, וכיון שסרח הניח הקב"ה ידיו עליו ומיעטו, שנאמר אחור וקדם צרתני (שתי פעמים יצרתני תחילה גבוה ולבסוף שפל), ותשת עלי כפפיך וכו' עיי"ש.

וכתב בספר אדרת אליהו (פרשת וילך) דשתי הדרשות הנ"ל תלויו בזה, דבמסכת ב"ב (דף כ"ה) כתבו התוס' (ד"ה רוח מערבית), דלכן נקרא צד מערב אחור, משום שהשכינה הוא המערב, א"כ מערב הוא אחר השכינה, ומזרח נקרא קדם שהוא לפני השכינה עיי"ש, ולפי"ז אי ס"ל שכינה במערב, אז שפיר י"ל דמערב נקרא אחור, משא"כ למ"ד שכינה בכל מקום, א"א לפרש אחור וקדם דקאי על מזרח ומערב, וע"כ דקאי כהמ"ד דו פרצופין נבראו עכ"ד.

המורם לנו מזה, דמאן דס"ל שכינה בכל מקום ס"ל דו פרצופין נבראו, ומאן דס"ל מצלע נבראת ס"ל שכינה במערב.

ובספר מאמר מרדכי פרשת שופטים (דף ק"ט) כתב, דחטאו של איוב היה שיצא מארץ ישראל לחוץ לארץ עיי"ש, ובספר צנצנת מנחם (דף צ) כתב הטעם דאסור לצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ, משום דארץ ישראל הוא במערב העולם, והשכינה הוא במערב, ולכן אסור לצאת ממקום השכינה למקום אחר עיי"ש.

ובזה יבואר, כשראה איוב מיתת נדב ואביהוא, שמתו בשביל שלא נשאו נשים, דאין להם אמתלא שהם כהנים וכהנים אסורים בגיורת, דעכ"ז היה להם לישא אשה דאמרינן עשה דוחה ל"ת, וע"כ דנשים מצוות על מצות פריה ורביה, דס"ל חוה מצלע נבראת, ולפי"ז ס"ל כהמ"ד דשכינה במערב, ולפי"ז אסור לצאת ממקום השכינה, ולפי"ז חטא איוב כמה שיצא מארץ ישראל לחו"ל, וראוי הוא להיות נידון ביסורים, ולכן אמר אף לזאת יחרד לבי ודו"ק.

ראשו (דאי לאו דרבי קרא הו"א דלא ליקון אלמא אשמעין קרא דאתי עשה דוחי ל"ת ומהכא נפקא דעשה דוחה ל"ת), איכא למיפוך מה לנזיר מצורע שכן ישנו בשאלה, דאי לא תימא הכי הא דקיי"ל דאין עשה דוחה ל"ת ועשה ליגמר מנזיר (בנזיר איכא ל"ת ועשה, תער לא יעבור על ראשו, קדוש יהיה גרל פרע), אלא מנזיר מאי טעמא לא גמרינן דאיכא למיפוך שכן ישנו בשאלה, ה"נ איכא למיפוך שכן ישנו בשאלה עיי"ש.

והקשו התוס' (ד"ה שכן), וא"ת, וניגמר במה הצד מכהן ונזיר דלידחי בעלמא עשה את לאו ועשה, ובנזיר (נ"ח:) בתר דקאמר כהן ונזיר לא גמרינן מהדדי קאמר ובעלמא לא ילפינן מינייהו משום דאיכא למיפוך כדאמרן, פי' מה לנזיר שכן ישנו בשאלה, וכהן אינו שוה בכל, ותימה דאמאי לא ניגמר מינייהו במה הצד, וי"ל דעל מה הצד פרכינן כל דהו דאינו לא קולא ולא חומרא, ואיכא למיפוך מה להצד השוה שבהן שיש בהן איסור גילוח וכו', אבל קשיא גילוח מכהן ונזיר ומילה דדחיא צרעת דהוי עשה ול"ת וכו', ונראה דהוי כמו שני כתובים הבאים כאחד, דממילה וחד מהנך איכא למילף, נמצא חד דלא איצטריך עיי"ש. וכתב בספר מלא הרועים ערך עשה דוחה לא תעשה (אות י"ט), דנמצא לפי"ז דלמאן דאמר שני כתובים הבאים כאחד מלמדין, שפיר ילפינן מכהן ונזיר ומילה דעשה דוחה לא תעשה ועשה עיי"ש.

והבאנו הטעם דאיוב נענש ביסורין, משום דאיוב היה מקריבי עטא דפרעה ויעץ לו לפרעה שיטול הממון שלהם וישלוט בגופיהן בקשיא, ולכן נענש ביסורין מדה כנגד מדה עיי"ש.

וכתבו המפ' דאיוב היה לו תרעומות על היסורין, דעי"ז נצמח טובה לישראל, דנודע תמיהת המפרשים על מה שיצאו ישראל ממצרים אחר רד"ו שנים, הלא הגזירה היתה על ארבע מאות שנים, וכתבו לתרץ דקושי השעבוד השלים הזמן, כדאיתא במד"ר פרשת בא (פרשה ט"ו-א), אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים, ארבע מאות שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו, אמר להם כבר שלמו, שנאמר (שה"ש ב"א) הנה הסתיו עבר, ופי' ביפה תואר (שם) דקושי השעבוד הדומה לסתיו השלים הגלות עיי"ש.

אך לפימש"כ בספר קרבן שבת (פרק א' ס"ד ד'), דאי אמרינן דישמעאל הוה בנו של אברהם אבינו ע"ה א"כ גם הוא בכלל הגזירה דכי גר יהיה זרעך, ולא יצאו ישראל ממצרים קודם הזמן, דהחצי מן הד' מאות שנים מוטל על ישמעאל עכ"ד, ולפי"ז לא הוצרכו לקושי השעבוד להשלים הזמן.

אך בס' אור תורה (פ' לך אות נ"ז) כתב, די"ל דישמעאל אינו בכלל הגזירה כיון דהוא בן שפחה דקיי"ל דולדה כמותה, ולא נחשב לזרע אברהם, אך ביור"ד (סי' רס"ז סס"ט) איתא דיש אומרים דאם בא על שפחתו הולד בן חורין לכל דבר, דחזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות ומסתמא שחררה שלא יהא איסור, ולפי"ז בודאי שחרר אאע"ה את הגר וישמעאל נחשב לזרע אברהם וגם על ישמעאל חל הגזירה עכ"ד עיי"ש.

הואיל משה פ' אחרי קדושים תשפ"ה דף יא

ט) עוי"ל עפ"י הנ"ל, דחטאם של בני אהרן שבעבור זה מתו, הוא מפני שלא נשאו נשים ולא עסקו בפו"ר, אך י"ל, דאיתא במסכת קידושין (דף כ"ט:) הלכה נושא אדם אשה ואחר כך ילמוד תורה מדברי ר' יצחק, ר' יוחנן אמר ריחיים בצוארו ויעסוק בתורה, ולא פליגי הא לן והא להו עיי"ש, ולפי"ז בני אהרן סברו כהמ"ד ילמוד תורה ואחר כך ישא אשה, וחפצו להשלים עצמם בתורת השם, ולאחר כך ישאו אשה.

ורש"י ותוס' מדחיקים בפירושם הא לן והא להו, וכתב בספר פרדס דוד (פרשת לך) די"ל פירוש אחר, לפי"מ דאיתא במסכת קידושין (דף ל"ז:) בשלמא למ"ד מושבות כל מקום שאתם יושבים משמע (ומושב דכתיב גבי חדש לאו לירושה וישיבה אתא), היינו דכתיב ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח, ממחרת הפסח אכול מעיקרא לא אכול, אלמא אקרוי עומר והדר אכול. וכתבו התוס' (ד"ה אקרוי) בירושלמי מקשה למה לא אכלו מצה מחדש, יבוא עשה דבערב תאכלו מצות וידחה ל"ת דחדש, ומתרג' דאין עשה דקודם הדיבור דוחה ל"ת שלאחר הדיבור, אי נמי גזירה כזית ראשון אטו כזית שני.

ובשו"ת יד אליהו מקשה מהא דבמסכת יבמות (דף ה:) רוצה הגמ' ללמוד דעשה דוחה ל"ת שיש בו כרת מפסח ומילה ותמיד שהם דוחין לא תעשה דשבת שיש בה כרת, ופריך מה להני שכן ישנן לפני הדיבור [דפסח ומילה הוי לפני הדיבור, וגם מצוות הקרבת תמיד מבואר במסכת חגיגה (דף ו:) דהיה לפני הדיבור], משמע דעשה דלפני הדיבור חמור, ובירושלמי משמע דקל.

ועכצ"ל דהש"ס דילן פליג אירושלמי וס"ל לתלמודא דידן דעשה דקודם הדיבור עדיפא לענין דחיית לא תעשה, וא"כ י"ל דפו"ר הוה עשה דקודם הדיבור ות"ת עשה דלאחר הדיבור, וא"כ שפיר משני הא לן לבני בבל דס"ל דעשה דקודם הדיבור חמור ופו"ר הוא עשה דקודם הדיבור, ולכן ישא אשה ואח"כ ילמוד תורה, הא להו היינו לבני ארץ ישראל דס"ל כשיטת הירושלמי הנ"ל דעשה דקודם הדיבור קל א"כ ילמוד תורה ואח"כ ישא אשה עכ"ד, עכ"פ מבואר מזה דזה אם ילמוד תורה ואחר כך ישא אשה או לא, תליא אי עשה דקודם הדיבור אלים טפי או גריע טפי.

אך המנחת חינוך (מצוה ש"ג בקומץ מנחה) כתב ליישב הקושיא דאמאי לא אכלו מצה מן החדש, לפימש"כ הבעלי תוס' (פי' ריב"א פרשת ראה), דבחדש איכא עשה ול"ת, דהיינו לאו הבא מכלל עשה, דכתיב ששת ימים תאכלו מצות מן החדש, ולא שבעה, ולכן לא דחי עשה דמצה לל"ת דחדש, דהלא מצה אינו אלא עשה, וחדש הוה עשה ול"ת, ואין עשה דוחה לתו"ע עכ"ד, ומעתה אין הכרח לומר דעשה דקודם הדיבור אינו דוחה ל"ת שלאחר הדיבור.

ואיתא במסכת יבמות (דף ה:), אלא איתא (דאמרינן עשה דוחה ל"ת) מראשו דהך תנא, דתניא, ראשו מה תלמוד לומר (במצורע כתיב יגלה את כל שערו הרי ראשו בכלל למה לי דכתיב ראשו), לפי שנאמר תער לא יעבור על ראשו, שומע אני אף מצורע ונזיר כן, תלמוד לומר

שכתב וז"ל, לא תעביד, לאו דוקא לאו אלא אפילו לאו הבא מכלל עשה עיי"ש].

אך הקשה כ"ק מרן זי"ע, דלכאורה הא מפורש בסוגיא דאף בלאו הבא מכלל עשה פליגי, כדחזינן דפריך הגמרא מתורם מרעה על היפה וממין על שאינו מינו, דשם ליכא ל"ת רק לאו הבא מכלל עשה, אך י"ל דלהס"ד הוי ס"ל שאין חילוק, ולמסקנא דרבי קרא דתורם מהני י"ל דה"ה בכל מקום דליכא מלקות עיי"ש, וכ"כ בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' ס') עיי"ש.

והנה לכאורה יש לנו עוד קרא דבעשה אמרינן אי עביד מהני, דהגמרא (דף ה:) פריך, והרי מקדיש תמימין לבדק הבית דאמר רחמנא נדבה תעשה אותו זה קדשי בדק הבית, ותנן המקדיש תמימים לבדק הבית אעפ"י שהוא בלא תעשה מה שעשה עשוי, וכתב רש"י דהוי ל"ת מדכתיב בתחלת הפרשה לאמור דדרשינן לר' יהודה לאו אמור כמבואר בפסחים (דף מ"ב.) ובתמורה (דף ז'), אבל הרמב"ם בהל' ערכין (פ"ה-ה"ה) כתב, המקדיש בהמה טהורה תמימה לבדק הבית אעפ"י שעבר על עשה מה שעשה עשוי עיי"ש הרי דהרמב"ם ס"ל דהוי רק עשה, ועיי"ש בהלכה (י) שכתב דהוי לאו הבא מכלל עשה, ותמה הכס"מ דהא בברייתא איתא דהוא בל"ת.

וכתב הלחם משנה, דל"ת דקאמר בברייתא הוי רק אסמכתא בעלמא, ולהכי כשהקשה בתמורה והרי מקדיש תמימים לבדק הבית דאמר רחמנא נדבה תעשה אותו, לא הזכיר בדבריו המקשה כלל לא תעשה, דהוי רק לאו הבא מכלל עשה ולא ל"ת עיי"ש, מבואר מזה דמקדיש תמימים לבדק הבית הוי רק עשה, וע"ז משני הגמרא דגלי קרא דמהני.

ולפי"ז כתב בשו"ת אבני ציון (ח"א סי' י"א אות ח') דזה אי אמרינן באיסור עשה אי עביד מהני תליא אי ס"ל שני כתובים הבכ"א מלמדין או אין מלמדין, דאי ס"ל שני כתובים הבכ"א מלמדין שפיר ילפינן מכאן דבכל עשה אמרינן אי עביד מהני, משא"כ אי ס"ל דשני כתובים הבכ"א אין מלמדין אז אמרינן גם באיסור עשה אי עביד לא מהני עיי"ש.

ומעתה יבואר דברי המדרש, כשראה איוב מיתת נדב ואביהוא שמתו על שלא נשאו נשים, ע"כ דס"ל דעשה דלפה"ד דוחה ל"ת שלאחר הדיבור, והא דלא אכלו ממצה של חדש משום דאיכא נמי עשה ואין עשה דוחה לתו"ע, ומינה דס"ל שני כתובים הבכ"א אין מלמדין, ואף באיסור עשה אמרינן אי עביד לא מהני, ולפי"ז אי אפשר לומר דאע"ה שחרר את הגר, דהשחרור לא מהני, וישמעאל אינו נחשב לזרעו של אאע"ה, ותו לא שייך לומר דהחצי הגלות חל על ישמעאל, וע"כ דלכן יצאו קודם הזמן משום דקושי השעבוד השלים, ונצמח מזה טובה לבני ישראל, ולכן קמתמה אף לזאת יחרד לבי דאמאי באים עליו היסורים ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com

ולכאורה יש להעיר, דהנה בספר שושנת העמקים (סוף כלל ה') הקשה, דלרבא דס"ל במסכת תמורה (דף ד:) דכל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני, א"כ איך מועיל שחרור בכל מקום, הא איתא במסכת גיטין (דף ל"ח.), אמר רב יהודה אמר שמואל, כל המשחרר עבדו עובר בעשה שנאמר לעולם בהם תעבדו, וא"כ אף אם שחרר העבד, כיון דהוא דבר איסור נימא דלא מהני.

ותירץ כיון דילפינן לה לה מאשה, וגבי אשה כתבו התוס' במסכת תמורה (דף ה:) ד"ה מיתבי, דבגט לא שייך אי עביד לא מהני דילפינן ממיתה עיי"ש, ולפי"ז י"ל גבי עבד כיון דילפינן לה לה מאשה ג"כ מהני השטר שחרור אף דאסור לשחררו עכ"ד, ואיתא במדרש רבה פרשת לך לך (פרשה מ"ו-ד) דלא ניתנו גזירות שוה לאברהם אבינו עיי"ש.

ועיין בספר בית האוצר חלק א' (כלל א' אות י"ב) שכתב בכוונת המדרש, דכיון דאין אדם דן גזרה שוה מעצמו אלא אם כן קיבלה מרבו, על כן לא היה אברהם יכול לדון גזרה שוה, דנהי דידע מעצמו את התורה ברוח קדשו, עם כל זה הרי לא נאמרה וניתנה הגזרה שוה, וגזרה שוה אין אדם דן מעצמו עיי"ש.

ולפי"ז אי אפשר לומר דאע"ה שחרר את הגר, דהשחרור לא מהני, דהא כל הטעם דלא אמרינן בשחרר את עבדו אי עביד לא מהני, משום דילפינן לה לה מאשה, וא"כ לאאע"ה דלא ניתנו הגז"ש, וליכא הגז"ש דלה לה מאשה, א"כ לא מהני השחרור וישמעאל לא נקרא זרע אברהם.

אך יש לתרץ קושית הששונת העמקים, די"ל דלכן לא אמרינן בשחרר עבדו אי עביד לא מהני, לפימש"כ כ"ק רבינו זי"ע בחידושי סוגיות על הסוגיא אי עביד לא מהני, לדייק ממש"כ רש"י דל"ת בתמורה (דף ד:) לא תעביד, לא תעשה, דכוונתו לדייק דפלוגתא אב"י ורבא אינו רק בל"ת אבל בעשה לכו"ע אמרינן אי עביד מהני, דאל"כ מה הוסיף רש"י על לשון הגמ' שאמרו לא תעביד עיי"ש.

וכ"כ הפנ"י מסכת גיטין (דף ז:) ד"ה א"ל רב פפא לרבא, דאי עביד לא מהני לא אמרינן רק באיסור לא תעשה ולא באיסור עשה עיי"ש, וכ"כ בשו"ת קרבן בירושלמי פסחים (פ"ה) דהא דאמרינן אי עביד לא מהני זהו דוקא בלאו שלוקין עליו ולא באיסור עשה או בלאו שאין בו מעשה עיי"ש.

ולפי"ז כיון דכאן ליכא רק איסור עשה דלעולם בהם תעבדו, ובאיסור עשה הא אמרינן אי עביד מהני, וכה מצאתי בשו"ת חת"ס חאבהע"ז (ח"ב סי' ס"ג) שכ"כ וז"ל, ומ"מ סברת הפנ"י שלהי גיטין דמחלק בין עשה לל"ת מוכרח לכאורה, דלאת"ה תקשי ממשחרר עבדו איך מהני, אע"כ עשה שאני עכ"ל עיי"ש, [ועיין בשיטה מקובצת (ס) אות ט"ז